

Turisticko-náučný banský chodník Handlová

Kraj:	Trenčiansky
Okres:	Prievidza
Geomorfologická jednotka:	Hornonitrianska kotlina
Geologická jednotka:	neogénna panva
Chránené územie:	žiadne
Prístup:	bus / vlak Handlová
Východisko:	Handlová, Slovenské banské múzeum, ul. SNP 25
Trasa:	Handlová, ul. SNP 25 (múzeum) - Tri studničky - lom Konštantín - Baňa Handlová - Handlová, ul. SNP 25 (múzeum)
Dĺžka, prevýšenie:	9,5 km, prevýšenie 460 m
Čas prechodu:	5 h
Počet zastávok:	13
Náročnosť:	stredne náročná trasa

Zameranie chodníka: historický, banický

Typ chodníka: samoobslužný, okružný, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: Trasa vedie čiastočne striedavo súbežne so zelenou, žltou a červenou turistickou značkou.

Rok otvorenia: 2009

Aktuálny stav: Náučný chodník je udržiavaný a je v dobrom stave.

Textový sprievodca: nie je; na stránke Mesta Handlová venovanej náučnému chodníku sú zobrazené informačné panely a plán trasy na stiahnutie > .JPG

Kontakt: Handlovský banícky spolok, o. z., Morovnianska 54/8, 972 51 Handlová; Mestský úrad Handlová, Námestie baníkov 7, 972 51 Handlová, tel. 046 / 5192 511

Poznámka: (1) Súčasťou náučného chodníka sú dve oddychové zóny - na zastávkach 5 (Jedna studnička) a 8 (Tri studničky). (2) Za zastávkou 8 odporúčame odbočku po žltej turistickej značke na vrchol Malého Griča (tam aj späť 1,5 km, prevýšenie 170 m), resp. za zastávkou 9 po červenej na vrchol Veľkého Griča (3,2 km, prevýšenie 235 m) s vyhlídkami na Handlovú.

Využitelnosť pre školy

Náučný chodník je vhodný pre terénne vyučovanie.

Odporúčame spojiť s návštevou Slovenského banského múzea v Handlovej, prípadne i jeho ekodielníčky s aktivitami environmentálnej výchovy a tvorivých dielní. Návštevu väčšej skupiny je vhodné ohlásiť vopred (tel. 046 / 5423 973).

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Handlová. Mesto na strednom Slovensku východne od Prievidze vo východnej časti Hornonitrianskej kotliny, resp. Handlovskej kotliny, jednej z jej štyroch častí, na rieke Handlovka. Vznikla v roku 1376 v rámci šoltýskej kolonizácie, keď sem z Kremnice prišlo okolo 200 nemeckých rodín, ktoré sa zaoberali poľnohospodárstvom a pastierstvom. V roku 1839 získala mestské práva. V roku 1784 sa objavili prvé správy o výskyte hnedého uhlia, ktoré tu začal ťažiť Ján Pálfi v roku 1854. Priemyselne sa začalo ťažiť na začiatku 20. storočia (a ťažba trvá dosiaľ), čo naštartovalo rýchlu premenu charakteru mestečka i jeho obyvateľstva. Súčasne s ťažbou začala vo svahu v západnej časti mesta výstavba baníckej kolónie pre rodiny baníkov, prichádzajúcich sem za prácou z celej monarchie, domov pre riaditeľa závodu, troch úradníckych domov, robotníckeho hotela. Takmer celá banícka kolónia (okolo 600 bytov) bola vybudovaná do roku 1917 a vytvorila svojráznu miestnu časť so školou, poskytovala sa v nej zdravotnícka pomoc, v blízkosti dnešného Hladového námestia stála drevená kaplnka, v ktorej sa baníci lúčili so svojimi druhmi, ktorí prišli o život pri práci v bani. Staveniskom bola až do konca druhej svetovej vojny. Vo východnej časti mestečka - okolo Handlovky a centra - bývali pôvodní obyvatelia - roľníci, obchodníci, remeselníci. Medzi oboma rozdielnymi časťami mesta pretrvávalo vzájomné napätie. K novému prudkému rozvoju mesta došlo po druhej svetovej vojne (výstavba bytov, vybavenosti). Južné okolie mesta postihol v rokoch 1960 - 1961 katastrofálny zosuv (viac v samostatnom hesle). K pamiatkam mesta patria okrem gotického kostola sv. Kataríny (1360) viaceré pamätníky a pamätne tabule (venované štrajku z júla 1918, obetiam svetových vojen, SNP, obetiam bankských nešťastí - banícka kalvária na cintoríne, 1997). Súčasťou mesta sú bývalé samostatné obce Morovno (od roku 1976) a Nová Lehota. V oboch sa zachovali kultúrne pamiatky, napr. usadlosť ľudovej architektúry v Morovne (predný, tzv. Starší dom a zadný, tzv. Mladší, nemecký dom) či v Novej Lehote klasicistický filiálny kostol sv. Mikuláša (1785) so sekvojou obrovskou (vysadenou v roku 1843) pri ňom i kamenné nemecké domy. Technickými zaujímavosťami mesta sú železničný viadukt pri vstupe do mesta od Prievidze (1912), banský triedič (koniec 30. rokov 20. storočia) či klenbový

kamenný most nad Handlovkou v centre.

Handlovsko-novácka uhoľná panva > pozri v textoch Náučného banského turistického chodníka Nováky

Slovenské banské múzeum, Expozícia uhoľného baníctva na Slovenku v Handlovej. Jedna z ôsmich expozícií Slovenského banského múzea, jediná mimo Banskej Štiavnice, verejnosti sprístupnená v roku 2015. Prezentuje históriu ťažby hnedého uhlia na Slovensku, i v Handlovej, so zameraním na priemyselnú ťažbu v 20. storočí. Sídli v budove pôvodne v roku 1913 postavenej ako banický hotel. V suteréne je expozícia podzemných priestorov s ťažbou uhlia od ručného spôsobu po mechanizované dobývanie zo začiatku 20. storočia, na prízemí je expozícia dobývacej techniky druhej polovice 20. storočia a na prvom poschodí sú informácie o vzniku uhlia a spôsoboch jeho vyhľadávania a spracovania.

Súkromné múzeum a galéria rezbára Jána Procnera. Nevelké múzeum v rodinnom dome v Handlovej (ul. J. Gagarina 14), vzniklo v roku 2001, štatút múzea získalo v roku 2004. Múzeum obsahuje 400 exponátov znázorňujúcich históriu Handlovej ako aj banícke činnosti a galéria prezentuje 70 drevorezieb majstra rezbára Jána Procnera, bývalého baníka. Návštevu treba dohodnúť vopred na tel. 0908 554 199. Drevené plastiky J. Procnera sú v zbierkach slovenských múzeí a galérií. Je autorom Pamätníka obetí banskej činnosti na Hornej Nitre na cintoríne v Handlovej (1997), ktorý bol v roku 2010 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku.

Handlovský zosuv. V dôsledku dlhotrvajúcich zrážok od júna do decembra 1960 sa v závere roka 1960 na miernom svahu južne od Handlovej súčinnosťou prírodných (geologické a aktuálne meteorologické podmienky) a antropogénnych (zanedbaná údržba starých odvodňovacích prvkov, nevhodná úprava pasienkov rozoraním) okolností reaktivizoval starší zosuv spod Trasľavého vrchu (798 m n. m.) na východnom okraji Kremnických vrchov, ktorého účinky nadobudli katastrofálne následky. Celé široké okolie Handlovej - Handlovská kotlina a príslušné svahy Vtáčnika a Kremnických vrchov - má pre gravitačný rozpad a zosúvanie mimoriadne priaznivé geomorfologické a geologické podmienky - striedajúce sa nespustené sedimentárne a vulkanické horniny s rozličnou priepustnosťou - a je preto jedným z regiónov najviac náchylných na gravitačné reliéfovité procesy na Slovensku, resp. najviac nimi postihnutých. Podložie zosuvu tvoria paleogénne ílovce a slienité bridlice, na ktorých ležia neogénne íly a štrkopiesky a v ich nadloží hyperstenicko-amfibolické andezity a aglomerátové tufy, ktoré sčasti tvorili odľučnú oblasť zosuvu. Zosuv sa vyvíjal od 11. decembra 1960 do 30. mája 1961. Má charakter frontálneho aktívneho zosuvu s dĺžkou 1 850 m a šírkou v odľučnej oblasti do 110 m a v akumuláčnej oblasti 1 200 m (tu sa spojil so susedným zosuvom). V odľučnej časti má hrúbku 7 m a akumuláčnej 25 - 30 m. Najintenzívnejší pohyb masa dosahovala v decembri 1960 až januári 1961, a to až 6,3 m za 24 h. Celkový objem zosunutých hmôt bol 20 mil. m³. Účinky zosuvu mali mimoriadny dopad na krajinu a obyvateľstvo v Handlovej - zničil približne 150 domov, 2 km dlhý úsek štátnej cesty, vodovody, linky vysokého napätia, koryto Handlovky bolo prekryté zosuvnou masou hrubou 12 m. Pre svoju mimoriadnosť sa zosuv stal impulzom pre celoštátnu registráciu svahových porúch vtedajšieho Československa v rokoch 1961 - 1963, jedinečnú aj z celosvetového hľadiska. Vyústením dlhodobých systematických výskumov bolo aj zostavenie atlasu stability svahov na Slovensku v rokoch 1999 - 2006, ktorý zaregistroval viac ako 21 tisíc svahových deformácií zaberajúcich vyše 5 % rozlohy územia Slovenska (aktualizovaná online aplikácia na stránke Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra tu).

Prírodná rezervácia Pralesy Slovenska - Veľký Grič. Jedna z početných častí (lokalít) hromadného chráneného územia Pralesy Slovenska, vyhláseného v roku 2022 v severovýchodnom okraji Vtáčnika juhozápadne nad Handlovou na ochranu zachovalého pralesa na severných a východných svahoch **Veľkého Griča (972 m n. m.)**, výraznej krajinej dominanty kontaktu Vtáčnika a Hornonitrianskej

(resp. Handlovskej) kotliny. Masív je výlevom neogénneho bazaltického andezitu, ktorý sa na východnej strane na svojom okraji rozvoľňuje a jeho skalné bloky a veže sa gravitačnými procesmi po podložných ílovcoch kľžu nadol smerom do kotliny. Pod skalnými stenami následkom skalných rútení vznikli rozsiahle blokoviská. Západným smerom (do vnútra pohoria) od vrcholu pokračuje krátky hrubý lávový prúd. Lesy členitého strmého terénu na skeletnatých minerálne bohatých pôdach na vulkanitoch majú prirodzený charakter - rastú tu kvetnaté jedľovo-bukové lesy s dominanciou buka a prímiesou javora horského a jedle, lipovo-javorové sutinové lesy (zaujímavý je ojedinelý výskyt tisu) a na najextrémnejších lokalitách teplomilné dubiny. Skalky a strmé trávnaté stráne porastajú vzácne druhy flóry, typické skôr pre horské polohy vápencových pohorí.

Hornonitrianska kotlina. Geomorfologický celok - nevelká členitá takmer bezlesá znížena ohraničená pohoriami. Rozkladá sa pozdĺž horného toku Nitry medzi Veľkými Uhercami a Klačnom s výbežkami popri Nitrici k Nevidzanom a popri Handlovke až k Novej Lehote na Lutilskom potoku južne od Handlovej. Na západe susedí okrem krátkeho úseku pri Podunajskej pahorkatine so Strážovskými vrchmi, na severe so Žiarom, na východe s Kremnickými vrchmi, na juhu s Vtáčnikom a na juhozápade s Tribečom. Jej reliéf vo výškach 200 - 750 m n. m. je hladko modelovaný, pozdĺž Nitry rovinatý, smerom k pohoriam pahorkatinový až hornatinový. Kotlina predstavuje vnútrohorskú depresiu vyplnenú prevažne neogénnymi morskými a sladkovodnými sedimentmi (íly, piesky a štrky) s bohatým výskytom hnedého uhlia a lignitu, na východe a juhovýchode paleogénnymi (ílovce, pieskovce) a neogénnymi vulkanickými horninami. Staršie sedimenty miestami prekrývajú štrkopiesky kvartérnych riečnych terás a periglaciálnych náplavových kuželov pod svahmi Strážovských vrchov a Vtáčnika, spraš a riečne uloženiny nív (hliny, íly). Základom pre vznik uhoľných slojov bola akumulácia bohatej rastlinnej hmoty vďaka priaznivým klimatickým podmienkam v neogéne, ktorá následne zuhoľnatela počas tektonických a vulkanických procesov. Na tektonické zlomové línie sa v kotline viažu minerálne a termálne pramene (Bojnice, Bystričany-Chalmová). Ťažba hnedého uhlia a lignitu mala významný vplyv na rozvoj priemyslu aj miest (Prievidza, Handlová, Nováky). Hornonitriansky hnedouhoľný revír je/bol najvýznamnejším producentom hnedého uhlia na Slovensku, s ťažbou aktuálne v útlme s perspektívou jej ukončenia v roku 2023. Ťažbou uhlia boli vytvorené mnohé antropogénne formy georeliéfu, dokonca vplyvom podpovrchovej ťažby lignitu došlo miestami k poklesu terénu, čo viedlo k zavodeniu územia a vytvoreniu mokradí a vodných plôch, slúžiacich ako hniezdiská pre rôzne druhy vtákov. Pre špecifické geologické podmienky v kombinácii s banskou činnosťou a klimatickými podmienkami je najmä východná časť kotliny (Handlovska kotlina) charakteristická početnými aktívnymi i potenciálnymi zosuvmi. Na mieste pôvodných lužných a dubovo-hrabových lesov sú prevažne veľkoplošné polia, menej lúky, lesné porasty sa vyskytujú iba v izolovaných areáloch.

Názvy informačných panelov

1. Turisticko-náučný banský chodník Handlová
2. Budova uhoľnej expozície Slovenského banského múzea
3. Robotnícky dom v Handlovej
4. Hladové námestie
5. Kaplnka
6. Jedna studnička
7. Východy uhoľného sloja pod Troma studničkami
8. Štôlna Tri studničky
9. Tri studničky
10. Vetracia jama Zlatá jedľa
11. Stará severná vetracia jama

12. Povrchový lom Konštantín
13. Banícka kolónia
14. Hlavný závod Bane Handlová

Obr. 3. Pohľad na katastrofálny handlovský zosuv. A – po zosuvnom pohybe v rokoch 1900 – 1901 (foto Nemeček a Malgát, 1901); B – súčasný stav so stabilizačným náspornom (counterweight hill) pri páde svahu (foto Ingis, 2008, in Vácha et al., 2008).

Fig. 3. View on the catastrophic landslide in Handlova. A – situation after the sliding in 1900–1901 (photo Nemeček and Malgát, 1901); B – current situation with counterweight hill near the slope heel (photo Ingis, 2008, in Vácha et al., 2008).

